

М. Довбенко

ЯК УБЕЗПЕЧИТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ДЕРЖАВИ?

У період фінансової кризи, що охопила всі сфери соціально-економічного життя України, доволі чітко проглядаються деформації структури економіки, розбалансованість дій фінансової і банківської систем, надмірна енерговитратність, застарілість і зношеність устаткування підприємств. По суті, Україна досі використовує промисловий потенціал, сформований попередніми поколіннями, не дбаючи про сьогодення, накопичуючи й примножуючи системні проблеми, відкладаючи їх розв'язання на віддалену перспективу.

Яким чином наша держава може уникнути остаточного падіння в економічну прірву? Спробуємо визначити конструктивні заходи, негайна реалізація яких перетворить рятівну соломинку на міцні сходишки сталого економічного розвитку України.

Відомо, що інститут держави створено задля організації економічної, політичної, правової та ідеологічної влади в суспільстві, який забезпечує її (держави) територіальну цілісність, виконує низку соціально-економічних функцій. Для реалізації цих завдань формують інституціональну та вертикальну ієрархію. В основу соціального життя держави покладено базовий фактор — економічні відносини.

Ситуація протягом останніх кількох місяців свідчить, що сподівання на поновлення економічного росту в Україні, пов'язані з відновленням функціонування глобальної економіки, марні. При зростанні світового рівня ВВП у 2009 р. на 2,2% в Україні він зменшився приблизно на 15%. Український розбалансований економічний механізм

країни не реагує на сигнали міжнародного ринку. Зволікання із проведенням структурних реформ, подальше нарощування дефіциту бюджету підвищують ризик посилення фіскального популізму.

Запозичення на світових фінансових ринках для України малоімовірні з огляду на вкрай негативне ставлення інвесторів. Нестабільність у державі стала причиною того, що значні заощадження, які громадяни забрали з банків, поповнюють ресурс тіньової економіки. Вітчизняний інвестор кинувся на ринок золота, де відповідно суттєво зросли і попит, і ціни. Це аж ніяк не найкращий вихід із ситуації.

Окреслити невідкладні заходи, що допоможуть оздоровити державний організм, — мета пропонованої статті.

© ДОВБЕНКО Михайло Володимирович. Доктор економічних наук. Директор Інституту відкритої політики (Київ). 2010.

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПЕЙЗАЖ УКРАЇНИ

Президентські вибори в країні завершилися. З усією очевидністю і громадяни, і новий президент постали перед численними складними проблемами: нестабільна динаміка росту/падіння ВВП, низька продуктивність праці, обтяження держбюджету соціальними виплатами. Вони порушили настільки глибокі пласти економічного фундаменту, що призвели до зсуву всієї державної інституції. У розв'язанні системних проблем косметичний ремонт уже не допоможе, нам потрібні не точкові, а комплексні рішення. Враховуючи те, що економіка на невизначений період потрапила в зону великого ризику, необхідно зрозуміти, які питання слід розв'язати насамперед.

Як не дивно, добрим початком завжди є злагода. Чвари між попередніми президентом, прем'єром і парламентською коаліцією, по-перше, стали ганебною темою, винесеною на широке обговорення світового співтовариства; по-друге, не дозволяють визначити і сформулювати реальні пріоритети нашого руху хоча б на найближчу перспективу. Через відсутність чіткої і скоординованої позиції окремих гілок влади місія Міжнародного валютного фонду (МВФ) змушена була вислуховувати різні, подеколи кардинально протилежні думки, не розуміючи, де центр прийняття рішень і хто є відповідальною ланкою в державній структурі, з ким вести переговори. Після неодноразових ухилень від виконання Україною взятих зобов'язань у листопаді 2009 р. МВФ припинив виділення чергових траншів кредиту Stand-by. Безвідповідальність і політична нестабільність у владних ешелонах стали чи не основною причиною, через яку потенційні інвестори тепер вважають вкладання грошей в економіку України і розвиток бізнесу в нашій державі надто ризикованою справою.

Політичні ін'єкції в українську економіку були надзвичайно глибокими. Надаючи захист то одній галузі економіки, то іншій, якомусь одному соціальному прошарку суспільства, экс-прем'єр Ю. Тимошенко створила умови, за яких незахищеність решти громадян зросла: придушено підприємництво, завдано болючого удару середньому і малому бізнесу. Політизація економічних процесів породила корупцію. Ми не вчимося на своїх помилках, повторюючи їх, поширюємо наслідки на значно більші масштаби.

Замість координації дій упродовж періоду економічної кризи, проурядова парламентська коаліція неодноразово чинила деструктивний тиск на Національний банк України (НБУ), наполягаючи на звільненні його голови та відповідному голосуванні. Щобільше, уряд доклав чимало зусиль, аби порушити самостійність дій НБУ [1]. Результатом перманентної боротьби Кабінету Міністрів із НБУ стало різке падіння платоспроможності банків, зупинення кредитування реального сектору економіки¹, замороження на тривалий період у банках, де введено тимчасову адміністрацію, 1,2 млрд грн страхових резервів, понад 23 млрд грн депозитів фізичних осіб, більше як 10 млрд грн вкладів юридичних осіб. Унаслідок цього в Україні активізувалися тіньові економічні відносини. Нині поза банківською системою, за оцінками експертів, перебуває близько 190 млрд грн готівки в національній та іноземній валютах. Майже стільки — 207 млрд грн — фізичні особи тримають на депозитах у банках. За оцінками урядових органів, офіційний розмір «тіні» в I півріччі 2009 р. зріс до 39% ВВП, тоді як показник макроекономічної безпеки країни, визначений за методикою розрахунку рівня економічної безпеки, затвердженою Міністерством економіки від

¹ 2009 р. кредитування в Україні знизилося на 2,1%.

02.03.07 № 60, дорівнює 30% ВВП. Унаочимо процентне співвідношення реальними цифрами. У 2008 р. ВВП України становив 920 млрд грн, отже тіньовий сектор виробив продукції та надав послуг на 359 млрд грн. Зважаючи на те, що перерозподіл ВВП через бюджет становить 28%, скарбниця держави втратила 101 млрд грн. За цими цифрами не видно моторошних рекордів, наприклад, конвертаційних центрів із переведення коштів у готівку: максимальний доведений обсяг грошей, які проконвертовані через одне приватне підприємство, — 6 млрд грн; максимальна кількість юридичних осіб, зареєстрованих в одній квартирі, — 700; максимальна кількість підприємств, які отримали зиск у результаті роботи одного конвертаційного центру, — понад 2 тисячі. Фахівці підсумували дані щодо оборотів таких центрів із офіційних прес-релізів. Середній оборот кожного з викритих «конвертаторів» — щонайменше 0,5 млрд грн. Ліквідовані центри могли мати замовлення на конвертацію майже 100 млрд грн на рік, прихованих від оподаткування. Реальні збитки «конвертаторів» — 108 млн грн, заблокованих на рахунках або вилучених у державний бюджет [2, 5]. Ці факти свідчать: обсяги нелегального сектору в Україні більші за 39%, за даними деяких експертів, вони сягають 60% [3].

На сумні симптоми тяжкої хвороби економічного організму України вказують дані Державної податкової адміністрації (ДПАУ): платники податку на додану вартість (ПДВ) упродовж I півріччя 2009 р. звернулися з проханням відшкодувати їм 24,7 млрд грн, що на 3,9 млрд грн (19%) більше, ніж за відповідний період 2008 р. Збільшення заявок на відшкодування відбулося за стрімкого падіння економічної діяльності в цілому та експорту зокрема, порівняно з II півріччям 2009 р., на 20% і 46% відповідно. Це реальне свідчення накопичення в тіньовому секторі великих коштів, високих темпів росту неле-

гального бізнесу. Одночасне формування Кабінетом Міністрів держбюджету-2009 на нереалістичних оцінках доходів і витрат, повернення до операцій із взаємозаліку, поширені «відкоти» при відшкодуванні ПДВ створюють підґрунтя для численних зловживань і корупційних дій.

Уже якимось і не викликає внутрішнього супротиву оприлюднена міжнародною агенцією «Transparency International» 146-а позиція України в рейтингу корумпованості серед 180 країн світу. На жаль, уряд не вбачав своєї провини в цій ситуації. «Корупцію подолати потрібно кількома простими речами, — стверджувала екс-прем'єр-міністр Ю. Тимошенко. — Перше, чесними силовими структурами, а друге, декларуванням... чиновники, посадові особи... повинні, власне, декларувати не доходи свої, а витрати» [4]. Нагадаємо, корупція (від лат. corrumpere — розкладати) — це термін, яким позначають використання посадовою особою владних повноважень і довірених їй прав задля власної користі, що суперечить законодавству, моральним принципам і етичним засадам. Суцільне хабарництво — наслідок функціонування не лише недосконалих законів і діяльності нечесних правоохоронних органів. Його живить теперішня економічна система країни з деформованим набором владних повноважень, подарованих прав численній армії посадовців. Отже, потрібно змінювати не політичну партію при владі, а всю структуру державної системи.

СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Важливою проблемою для виконавчої і законодавчої гілок влади є пошук шляхів наповнення бюджету.

Бізнес потребує стимулів для нарощування виробництва товарів і збільшення їхніх обсягів, якості, експорту. Настав час розробити нові мотиваційні схеми, адже запропоновані раніше стимули, зокрема у

вигляді відшкодування ПДВ, уряд Ю. Тимошенко заблокував і знівелював, віддавши перевагу адміністративним методам впливу на бізнес. Екс-прем'єр неодноразово жалкувала, що прокуратура, СБУ, інші силові структури не підтримують її ініціативи в цьому напрямі. Стимулювання експорту за допомогою відшкодування ПДВ не спрацювало, процес наскрізь пронизано корупційними зв'язками і тіншовими схемами, які досконало вивчили і застосовують численні державні чиновники й українські підприємці².

Метод стимулювання бізнесу за допомогою обіцянок або батога неправильний. Народна мудрість зазвичай згадує «батіг і пряник». У теперішніх реаліях цю давню пораду потрібно модернізувати шляхом розвитку довіри до слів і дій урядовців, адже бізнес іде в тінь не тому, що там тепло і затишно, його заганяють туди поспішні укази, необґрунтовані рішення, популістські постанови.

Щоб поживити економіку, потрібно нарощувати кредитування. За всі роки незалежності Україна не змогла сформувати так звану «довгу гривню». Визнаймо, на основі одно- і дворічних депозитів неможливо надавати кредити під структурні реформи. Відповідно не можуть бути задіяними іпотека, інші інструменти тривалого кредитування, хіба що на базі іноземної валюти. Саме це призвело до нинішньої кредитної катастрофи.

Через низьку конкурентність української економіки (вона не може ґрунтуватися

² У Донецькій області в результаті проведеного у 2008 р. експерименту з'ясували, що 217,8 тис. працівників відзначені в базі ДПАУ як платники прибуткового податку, але їх немає в базах Пенсійного фонду. Тобто ці люди під час нарахування їм пенсії втратять кілька років стажу, а можуть і зовсім залишитися без пенсій. І навпаки, понад 56 тис. осіб сплачували внески до Пенсійного фонду, але при цьому не значилися в базах ДПАУ [5, 9].

лише на сировині й обробній промисловості) в основу програми заходів її стимулювання необхідно покласти нарощування експортних можливостей суб'єктів господарювання, незважаючи на особу чи форму власності (державні підприємства чи приватні фірми), предмет продажу за кордон (чи то вироблені товари кінцевого споживання, чи то інтелектуальні послуги). Кожному з них (суб'єктів), хто матиме укладений експортний контракт і відкриє кредитну лінію в одному з банків України, уряд мав би компенсувати, наприклад, 3/5 відсоткової ставки, а суб'єктам господарювання, що уклали експортний контракт, але для його реалізації не взяли кредит, варто компенсувати адекватну суму з держбюджету для поповнення обігових коштів. Така схема стимулювання експорту спонукатиме бізнесові структури:

— виходити з тіні (у банк потрібно надати фінансовий баланс фірми, бізнес-план, довести об'єктивність витрат, реальність доходів, прибутковість проекту тощо);

— щомісячно підтверджувати через статистичні органи обсяги виробництва продукції чи наданих послуг (з поточного рахунку необхідно сплатити постачальникам за електроенергію, тепло, оренду приміщень, сировину і матеріали тощо);

— реально фіксувати у відомості виплату зарплати та здійснювати всі нарахування, обов'язкові платежі до бюджету, а не реєструвати працівника у фонді зайнятості, з тим щоб, окрім виплати зарплати в «конверті», він ще й отримував допомогу від держави у зв'язку з безробіттям;

— отримувати валютний виторг від реалізованої продукції на рахунок у банку, а не перевозити валюту готівкою.

У державу надходять валютні кошти для утримання стабільного курсу гривні, а банки здійснюватимуть обов'язкові платежі до бюджету. Залучення до схеми стимулювання комерційних банків закрі-

пить за ними статус контролера за реалізацією відкритої кредитної лінії, здійсненням моніторингу виробничої програми позичальника. Звичайно, Кабінету Міністрів для компенсації частини суми відсотків, що сплачують за обслуговування кредитним ресурсом, потрібно мати кошти.

У програмі заходів стимулювання експорту уряд може, змінивши розмір компенсованої частки у відсотковій ставці, визначити пріоритети розвитку галузей інноваційної економіки; виправити наявну деформацію, коли частка сировинної продукції в структурі вітчизняної промисловості перед нинішньою кризою становила 70% проти 15% товарів інвестиційного призначення. Аналогічні співвідношення спостерігаємо й у структурі товарного експорту. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. тут домінувала продукція машинобудування (близько 37%), а частка чорної металургії була вдвічі меншою (18%), то в 2005–2008 рр. маємо абсолютно інші пропорції: машинобудування – 15%, чорна металургія – 40%.

Запропонований стимул для бізнесу сприятиме нарощуванню його масштабів: зростатимуть інвестиції та основні фонди, обсяги сировини і кількість працівників (чимало з них перейде з державної служби в бізнес-структури). Конструктивні зміни дадуть змогу скоротити величезну армію чиновників, модернізувати бюрократичний апарат, який, на жаль, демонструє абсолютну некомпетентність управління державою.

Україні потрібна програма перебудови економіки, а не пом'якшення економічного спаду.

СТАНОВАЛЕННЯ І РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ

Лауреат Нобелівської премії Ф. Модільяні переконаний, що «виходячи з низького поточного рівня приватних заощаджень і величезного (нераціонального) імпорту капіталу, збільшення національних заощаджень необхідно розглядати як пріо-

ритетний напрям» [6, 152]. Якими можуть бути способи залучення в економіку держави такого потужного джерела внутрішніх інвестицій, як кошти громадян?

У складі державної пенсійної системи є 69 компаній зі страхування життя. Однак страхові поліси, на жаль, мають лише 3,4 млн громадян України, а це трохи більше, ніж 7% від її населення загалом. Перспективи цього виду страхування великі. По-перше, врегульований законодавством ринок, який не дискредитував себе і на тлі кризи банківської системи та фондового ринку, де нині спостерігаємо зниження довіри з боку громадян, має непогані шанси щодо залучення коштів.

По-друге, розвиток системи пенсійного страхування спрямовано на зміцнення соціального захисту, оскільки вона скорочує число громадян, які потребують підтримки держави, яка зможе зосередити зусилля на соціальному забезпеченні найбільш незахищених верств населення, а ті, хто працює, самостійно подбають про своє майбутнє. Накопичені страховими компаніями активи є одним із джерел довготривалого інвестування – важливого ресурсу стабілізації економіки, зокрема зниження інфляції.

По-третє, на низькі результати такого страхування вплинула недостатня поінформованість наших громадян. Культура страхування життя і здоров'я в Україні перебуває на початковому етапі формування. Людина живе, керуючись такими підсвідомими психічними принципами, як віра у власне безсмертя і в силу свого мислення. Індивід свідомо ігнорує думку про старість, а економічні реалії суперечать другому принципу. Буття людини в сучасному світі надто жорстоке. Наведемо приклад: у ніч на 5 грудня 2009 р. у клубі «Хромая лошадь» у Пермі пожежа забрала життя 155 городян. Серед загиблих – бізнесмен Максим Заморін та його дружина Рита. З бабусею

залишилося двоє їхніх дітей — 3-річний Жора і 9-річна Ріша. Що буде з ними? А з рештою? У цій жахливій пожежі обох батьків утратили 15 дітей.

Наша любов до дітей безмежна. Проте ми не знаходимо часу замислитися над імовірними ризиками для їхнього життя, забезпечити їхнє майбутнє. У наш непевний час продовжуємо наївно вірити, що держава буде «максимально допомагати молодому поколінню». Можливо, тому така незначна нині частка дитячих страхувальних полісів, хоча будь-які види накопичувальних програм, що вже запроваджені в Україні, дають можливість забезпечити майбутнє дитини, накопичивши їй капітал на навчання, житло, весілля тощо. Маємо здійснити кардинальний поступ в економічній свідомості людей.

У назві статті не випадково вжито термін «убезпечення», це синонім захищеності, впевненості у завтрашньому дні. Він відрізняється від страхування, адже воно, як і багато інших добрих починань, насаджувалося «згори», отже поняття «страху» було органічним у страховій практиці. У пер. пол. XX ст. в Україні мирно співіснували паралельні страхові термінології: на Заході наголошували на безпеці, а на Сході та в Центрі — на страху. Постійний страх людини за своє життя ненормальний. Суб'єкти страхувального бізнесу щораз глибше усвідомлюють: людині властивий страх за своє життя та здоров'я, міра його визначає рівень здійснюваних заходів безпеки. Отже, забезпечити своє життя, а також рідних для нас людей — важливий обов'язок кожного громадянина України.

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА

Розвинені країни активно удосконалюють систему страхування життя і недержавне пенсійне страхування. Наприклад, в Англії в 1986 р. скоротили бюджетне фінансування державної пенсійної системи, що

залежала від доходів, які отримували громадяни (SERPS), і стали заохочувати приватні системи пенсійного забезпечення. У результаті майбутні зобов'язання держави було знижено до розумного рівня. «Великобританія до цього часу інвестувала в пенсійні фонди більше коштів, ніж усі європейські країни разом узяті», — писала М. Тетчер [7, 364-365]. Держава продовжує стимулювати громадян брати участь у приватному пенсійному страхуванні: особам, що мають понад 30 років, передбачено пільги на внесок за умови їхньої участі в приватній системі. І навпаки, якщо вони залишаються в державній системі, то розмір внеску збільшують.

В Австралії 1992 р. почали реформу системи пенсійного страхування. Кожен робітник і працедавець зобов'язаний відраховувати внески в будь-який із приватних пенсійних фондів, при цьому пенсійні внески не включено в базу оподаткування. Пенсійні фонди здійснюють інвестування коштів за багатьма напрямками, вони не мають суттєвих обмежень, використовуючи інвестиційні інструменти з різною доходністю та ступенем ризику. Нині австралійська система пенсійного страхування найсучасніша з усіх відомих страхувальних моделей, що запроваджені в промислово розвинутих країнах, вона має обов'язковий характер і є загалом ефективною.

Система пенсійного забезпечення, за якої молодше покоління утримує старше, має назву солідарної пенсійної системи. У XX ст. вона працювала досить непогано: народжуваність у європейських країнах була високою, кількість тих, хто працював, суттєво переважала число пенсіонерів. Проблеми виникли в 90-х рр. XX ст., коли кількість працездатного населення стала скорочуватися. Лави країн із значною часткою населення пенсійного віку швидко поповнила Україна, виснажена різними лихоліттями. Сьогодні на сотню тих, хто працює, у нас

припадає 89 пенсіонерів. За прогнозами вчених, у майбутньому ситуація погіршиться: у 2025 р. один працівник утримуватиме одного пенсіонера. З віком люди, які працюють, з категорії ощадливих переходять до розряду витратників, що негативно впливає на норми національного заощадження та інвестування. Проблема не лише в старінні населення. Коефіцієнт народжуваності в нас украй низький — 1,2: двоє дорослих не залишає після себе двох дітей. Це не забезпечує пенсійну систему новим припливом працездатних людей.

Кількість працездатних громадян в Україні постійно скорочується, розмір пенсій щорічно зростає. Податкове навантаження на зарплату робітників — одне з найбільших у світі — близько 40%. Воно штовхає до видачі зарплати в «конвертах». Радник міністра праці та соціальної політики В. Закревський стверджує, що «до 55% зарплат знаходиться в тіні. З 21 млн працюючих громадян 10 млн сплачують 90% внесків до Пенсійного фонду, здебільшого це держслужбовці чи робітники державних підприємств, решта 11 млн робітників вносять лише 10 % платежів» [8, 28].

Падіння виробництва в Україні також різко скорочує фонд заробітної плати і відповідно знижує відрахування до Пенсійного фонду. Так, у 1999 р. питома вага держбюджету в його видатках становила близько 6%, а з 2005 р. від 25 до 45% його витрат фінансують не за рахунок страхових внесків працедавців і робітників, а за кошти держбюджету. Якщо 3–4 роки тому, на думку фахівців, ми перебували «на порозі пенсійної кризи», то зараз Україна цей поріг переступила. З березня 2009 р. триває загрозлива тенденція зниження, порівняно з минулим роком, суми власних надходжень Пенсійного фонду, який досі виконує зобов'язання лише завдяки позикам із держбюджету. У грудні 2009 р. перший заступник голови Секретаріату Президента України

О. Шлапак повідомив: «Уперше за багато років, з 2001-го, з держбюджету зроблено дотацію Пенсійному фонду в 13 млрд грн. Уперше за багато років ми змушені були в 2009 р. списати 6 млрд грн заборгованості Пенсійному фонду за результатами 2008-го ... крім 13 млрд грн, які були заплановано в бюджеті-2009, в Пенсійний фонд довелося влити ще близько 15 млрд грн, які знов-таки (законом про бюджет-2010) доведеться списати. Тобто загальний дефіцит Пенсійного фонду сягне 28 млрд грн.» [9, 7].

Захищаючи одне з головних конституційних прав українських громадян, Президент України В. Ющенко восени 2009 р. підписав закон про соціальні стандарти, згідно з яким пенсіонери не можуть отримувати пенсію, нижчу за прожитковий мінімум. Для виконання цього закону потрібно віднайти додаткові 14 млрд грн і збалансувати бюджет у межах не 28, а 42 млрд грн.

Криза Пенсійного фонду набирає загрозливого характеру. Недержавна система пенсійного забезпечення найближчим часом стане основною в Україні, адже солідарна державна пенсійна система не спроможна забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів³, не стимулює працедавців до підвищення заробітної плати, не забезпечує притоку грошових коштів в економіку держави. Такий сьогодні стан усїєї системи соціального забезпечення. О. Шлапак категоричний: «Коли в державі 19 млн пільговиків, тобто кожен другий працюючий, половину з них по забезпеченню пільгами прирівняно до ветеранів війни, ситуація стає некерованою. Якщо ми повинні на всілякі пільги закласти в бюджет понад 100 млрд грн, а закладаємо три копійки, це призведе до жорстких конфліктів» [9, 7]. Ризик отримати від держави крихти, на жаль, загрожуює всім малозабезпеченим верствам населення, оскільки скарбниця майже порожня.

³ У 2009 р. середній розмір пенсії становив 898 грн.

ЦІНА БЕЗКОШТОВНОЇ МЕДИЦИНИ

Величезну нерівність у доходах українських громадян доповнює ще більша нерівність умов їхнього життя: призупинено соціальні програми, які досі забезпечували надійну підтримку для людей із невеликими статками. Відсутність механізмів підтримки соціальних стандартів життя для кожного громадянина незалежно від його місця проживання призвела до того, що вартість життя в Україні перевищує аналогічний показник у США, країнах Західної Європи, за винятком справді дуже дорогих Швейцарії, Норвегії і Англії. На цьому тлі великою зневагою всієї владної еліти України до своїх громадян є конституційне право на безкоштовну охорону здоров'я. Кожен розуміє, якщо лікарні зобов'язані надавати безоплатні медичні послуги, то заклади охорони здоров'я мають також безоплатно отримувати обладнання, медикаменти, тепло, електроенергію, воду тощо. Попри те що в нашій медицині приблизно 60% витрат передбачені в бюджеті, лікарняні приміщення десятиліття ніхто не ремонтував⁴; ліки роками не надходять за призначенням; заборгованість оплати за тепло- й енергопостачання вимірюється місяцями; якість медичної допомоги низька через жалюгідну зарплату медперсоналу. Усе це вказує на неможливість функціонування безкоштовної системи охорони здоров'я. Через таке ставлення до галузі її перетворено на джерело корупції. Як свідчать результати опитування, проведеного 2009 р. Інститутом соціальної і політичної психології Академії педагогічних наук, найчастіше отримують хабарі саме лікарі (27,8%), а

⁴ Коли автор завершував цю статтю, 19 лютого 2010 р. у с. Борсуки Тернопільської обл. під вагою снігу завалився дах і перекриття місцевої амбулаторії; 20 лютого завалилося 400 м² даху приймального відділення Роменської центральної районної лікарні Сумської обл.

вже потім державтоінспектори (13,6%) і педагоги (12,4%) [5, 2].

Згадуваний уже нобеліант Ф. Модільяні в листопаді 1999 р. зауважив, що проблеми системи соціального страхування «перебувають у числі моїх сьгоднішніх інтересів і пріоритетів, бо це надзвичайно важливе питання. Гадаю, попереду нас чекає криза, хоча ми можемо вирішити проблему на користь усіх. Ми повинні відмовитися від застосування неефективної системи обов'язкових відрахувань і замінити її на повністю профінансовану. Таким чином ми знизили б відсоток відрахувань на систему соцстрахування, що у сер. ХХІ ст. складе вже 18%, до 6% і нижче» [6, 151-152].

* * *

Аналіз наслідків економічної кризи вказує на необхідність створення системи підходів, у межах якої майбутні уряди країни можуть вирішувати конкретні політико-економічні проблеми, що постають перед ними.

1. Найсуттєвіша проблема в державі — величезний тіньовий сектор. Його масштаби ускладнюють «діагностування» економіки. Це призводить до втрати її регульованості, посилює деформацію структури, активізує тіньову економіку, стимулює неефективну податкову політику і бюджетну підтримку реального сектору економіки. Перелік радикальних антикорупційних заходів слід розглядати із системних позицій, зокрема, змінити насамперед економічну систему владних повноважень і довірених прав працівників державних інституцій.

2. Економічне відновлення потребує структурних реформ, спрямованих на підвищення продуктивності праці, нарощення експорту високотехнологічної продукції поглибленого перероблення і виробництва споживчих товарів, що замінять імпортовану продукцію. Економіці потрібні стимули. З цією метою необхідно відновити креди-

тування реальної економіки країни, передбачивши в держбюджеті кошти для часткової компенсації відсоткових ставок пільгового кредитування та поповнення обігових коштів підприємств.

3. Високий рівень тінізації економіки, зміни показників народжуваності й тривалості життя, низька продуктивність праці спричинили кризу системи соціального забезпечення. Відбулося катастрофічне падіння рівня ефективності і якості праці. Хаотичність витіснила системність. Відсутня продумана стратегія розвитку соціальної сфери. Необхідно об'єктивно оцінювати реальні, знявши з очей ідеологічні шори.

4. Пенсійна проблема актуальна для українців тому, що солідарна система, яка нині функціонує в країні, руйнується дедалі більше: працездатні громадяни, знаючи про додатковий тягар забезпечення іншого покоління, зроблять усе, щоб уникнути цього навантаження: вимагатимуть скасування необачних обіцянок, не працюватимуть, не платитимуть податків, найталановитіші просто емігрують. Адаптувавшись до нових реалій демографії та ринку праці, слід оновити пенсійну систему, зробивши її адекватною і стійкою. Назріла нагальна потреба в реальному проведенні пенсійної реформи, яку в Україні розпочали понад п'ять років тому. Реалізація політики оздоровлення державних фінансів потребує цієї реформи насамперед шляхом упорядкування різних форм пенсійних виплат.

Система приватного фінансування відіграє головну роль у забезпеченні пенсійних виплат у майбутньому, про що свідчить досвід інших країн. Необхідно детально проаналізувати виконання недержавної пенсійної програми банку «Аркада», яку реалізують на основі Закону України від 07.02.2002 р. № 3044-III «Про внесення змін в Закон України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд». Як позитивні ви-

сновки, так і негативні результати варто врахувати в ході реалізації другого і третього етапів пенсійної реформи в Україні.

5. З метою зменшення бюджетних видатків, нарощення внутрішнього інвестиційного ресурсу доцільно розвивати обов'язкове страхування будівельно-монтажних робіт, автовідповідальності, аграрних ризиків, медичне страхування. Під обов'язковістю страхування розуміємо те, що кожен громадянин повинен мати медичний поліс, подібний до страхування автовласників. Це дозволить розв'язати проблему тих, хто міг би застрахуватися, але воліє нічого не робити. У разі ж потрапляння таких людей у лікарню їхнє лікування змушені будуть фінансувати платники податків.

Назріла потреба реформувати і доповнити законодавство, щоб стимулювати заходи забезпечення життя громадян, зменшивши, зокрема, мінімальний 10-річний термін для накопичувальних довгострокових договорів до 5 років, як це зроблено в Польщі; розв'язати питання з оподаткуванням курсової різниці; створити Фонд гарантованих страхових виплат, подібний до Фонду захисту вкладників у банківській системі; для довгострокових договорів забезпечення життя збільшити суму, яку можна віднести до валових витрат, хоча б до 30% фонду заробітної плати кожного працівника, передбачивши обов'язок працедавців оплачувати зазначений обсяг.

P.S. Європейський Союз оголосив 2010-й роком боротьби з бідністю й соціальним відчуженням. Хоча громадянам країн ЄС злидні не загрожують, вони розуміють, що бідність і соціальне відчуження стоять на заваді економічного розвитку. Усі заходи в межах програми боротьби з бідністю й соціальним відчуженням (у бюджеті ЄС на 2010 р. на реалізацію соціальної політики передбачено на 22,7% більше видатків порівняно з бюджетом-2009) стануть потужним закликком до боротьби з причинами

бідності, протидіятимуть злидням, дадуть можливість з'ясувати їхню природу, виховуватимуть співчуття й бажання допомагати, формуватимуть у суспільстві розуміння того, що нестатки — це проблема не окремої людини, а всієї громади.

Рекомендації, викладені в пропонованій статті, можуть видатися не найефективнішими чи найоптимальнішими. Сподіваємося, що розумні політики їх рано чи пізно почувуть. Вважаємо, що найнагальніша потреба сьогодні — розв'язати порушені в статті проблеми, адже йдеться про нашу Батьківщину, і ми маємо зробити все, щоб кожному українцеві не було соромно за неї. Нинішні пенсії наших батьків не прикрашають ні президента, ні прем'єр-міністра, ні кожного народного депутата, котрі мають не лише співпереживати їм, але й своїми рішеннями засвідчити свою вдячність за їхню подвижницьку працю.

1. Довбенко М. Як подолати економічну кризу? // Вісник НАН України. — 2009. — № 6. — С. 32–44.
2. Бутусов Ю. Як правильно обскубувати гусей? Методи і проблеми ДПА України // Дзеркало тижня. — 2009. — 28 листопада.
3. Тенизация украинской экономики достигла 60 % ВВП: http://realt.ua/Statti/0_Index.php?ind=49710, от 29.12.2009.
4. Тимошенко назвала «простые вещи», с помощью которых можно преодолеть коррупцию: http://for-ua.com/news_print.php?news=394058, от 05.12.2009.
5. Див.: Шибалов Є. Влада, для якої нас немає // Дзеркало тижня. — 2010. — 30 січня.
6. Интервью с Франко Модильяни / О чем думают экономисты: Беседы с нобелевскими лауреатами / Под ред. П. Самуэльсона и У. Барнетта; пер. с англ. — М.: Московская школа управления «Сколково»; Альпина Бизнес Букс, 2009.
7. Тетчер Маргарет. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. — М.: Альпина Паблшер, 2003.
8. Див.: Пассивный старт // Майбутнє. — 2009. — № 1-2.
9. О. Шлапак: «Бюджет 2009 року увійде в історію держави як один із найгірших бюджетів, бюджет обману» // Дзеркало тижня. — 2009. — 5 грудня.
10. Полякова О. Украина: все, что осталось... // Газета по-киевски. — 2010. — 16 февраля.

М. Довбенко

ЯК УБЕЗПЕЧИТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ДЕРЖАВИ?

Резюме

Важливою проблемою для виконавчої і законодавчої гілок влади України є наповнення бюджету. Автор статті переконаний, що настав момент для перебудови економіки шляхом упровадження низки реформ. Серед них головними мають стати нові мотиваційні схеми стимулювання експортоорієнтованих підприємств, зокрема надання кредитів із компенсаванням урядом відсоткової ставки; залучення до цього процесу комерційних банків, що проводитимуть моніторинг виробничої програми позичальника і сприятимуть детінізації економіки. Розвиток системи страхування (будівельно-монтажних робіт, автовідповідальності, аграрних ризиків, здоров'я) і заміна солідарної пенсійної системи на недержавну дозволять створити «довгу гривню» — інструмент тривалого кредитування, необхідний для оздоровлення державних фінансів і поживлення економіки України.

Ключові слова: модернізація страхування, забезпечення життя, недержавна система пенсійного забезпечення, медичний поліс, джерела довготривалого інвестування, пільгове кредитування, стратегія розвитку соціальної сфери.

М. Dovbenko

HOW TO MAKE SOCIAL AND ECONOMIC LIFE OF THE STATE SAFE?

Summary

The critical challenge for executive and legislative branch of Ukrainian government is filling-up the budget. An author of the article is sure it is high time for economy reformation through implementation of a number of reforms. The most critical of them are new motivational patterns for export-oriented enterprises, namely provision of credits with interest rate compensation by the government, attraction of commercial banks that provide monitoring of borrower production program and facilitate economy unshadowing. Development of insurance system (construction and installation works, automobile liability, farming risks, health) and replacement of pay-as-you-go pension system for non-governmental one will allow making "long-term hryvnia" — the tool for long-term lending required for state finances rehabilitation and recovery of the economy of Ukraine.

Keywords: insurance improvement, making life safe, non-governmental pension administration system, medical policy, long-term investment sources, concessional lending, social sector development strategy.